

K. AMBROZIJAUS PABRĖŽOS PAMOKSLŲ STILIUS

90 metų mirties sukakčiai

albédami apie XIX am. pirmosios pusės lietuvių literatūros, kalbos ir mokslo laimėjimus negalime tylėdami praeiti pro kuklų Žemaičių žemės darbininką, Simano Daukanto kaimyną ir bičiulį, kuriam jis davė dar rankraščiuose skaityti savo „Žemaičių istoriją“ ir „Graikų legendas“, — tai kunigas Jurgis Pabréža, vėliau pranciškonų vienuolyne gavęs Ambrozius vardą. Tarp to laikotarpio veikėjų Pabréža nebuvo pasutinis, o Žemaičių krašte jis buvęs populiarnis net už vysk. Valančių. Valančius rašė knygas ir jas platinė, kad kelios kartos galėtų jomis pasinaudoti, o Pabréža aplankė beveik visas Žemaičių parapijas ir savo kruopščiai paruoštais, ugningais pamokslais pasistatė sau paminklą, kuris, štai, jau devyniasdešimt metų po jo mirties liudija gražų jo darbą.

Iš iki šiolei paskelbtųjų žinių apie Pabréžą sunku buvo susidaryti pilnesni vaizdai ir nužymėti jo vietą mūsų kultūros raidoje.

Mūsų literatūros vadoveliuose ir botanikos raštuose jis buvo minimas dažniausia tik keletu žodžių, tačiau ten paduotos žinios dažnai buvo peršykščios ir nevisai tikslios, lyg, rodos, būtų bijoje arčiau pažvelgti į seno vienuolyno mažą celę, kur jis, praleidęs daugiau kaip 40 metų, paliko daug vertingų dalykų, kurių dauguma ne tik neišvydo platesnio pasaulio, bet laikas juos apklojo storu dulkių, pelėsių sluoksniu. O daug jo veikalų rankraščių buvo net išnešiota, išmėtyta. Dar ir dabar viena kita Žemaičių kaimo bobelė saugo kaip šventenybę nežinia kokiui būdu patekusių Pabréžos rankraščių pluoštą ir sutinka parodyti prašant tik vienos klebonui. Taigi, iš tikrujų, kunigo Pabréžos veikla ir palikimas yra visai neištirtas ir neįvertintas. Idomus ir daug kuo skirtingas Pabréžos gyvenimas nuo kitų mūsų kultūros istorijoje minimų darbininkų taip pat yra vertas susidomėjimo. Tai darbštumo ir kilumo pavyzdys dabartiniams laikams. Mūsų mokslininkas galėtų iš jo pasimokyti planingumo, kruopštumo ir darbo meilės, kalbininką ar literatą patrauks jo susisielojimas ir rūpesčiai žemaitiška kalba ir rašyba, o dvasininkai, perskaitę bent vieną jo pamokslą, turėtų rausti, dėl dabartinių pamokslų tuštumo ir neaktualumo¹).

Kadangi mūsų pasirinktoji tema neleidžia plačiau tų klausimų iškelti, tai čia teks pasitenkinti nurodžiųs pagrindines jo pamokslų stiliaus savybes. Reli-

¹ Plačiau apie K. J. A. Pabréžą bus galima rasti mano paruoštoj monografijoje „K. Am. Pabréža. Gyvenimas ir darbai“, kurie netrukus pasirodys.

ginę pamokslų vertę paliksime visai nuošaliai, čia mums rūpės literatūriniai reiškiniai ir kalba. Neturime pamiršti, kad padarome šimto metų šuoli atgal ir vartome rankraščius to žmogaus, kuris taip nuoširdžiai sielojos ir rūpinosi lietuviškos kultūros ir literatūros kėlimu.

Spausdintų kun. Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos raštų turime tik du tomelius. Pirmoji knyga „Parkratima tan saužines“, išleista Vilniuje, 1849 m., bet knygą rinkoje pasirodžiusi tik 1850 m., vadinasi, tuoju po autoriaus mirties. Veikalo pavadinimas parodo jo paskirtį. Antroji knyga pasirodė Amerikoje tik 1900 metais — tai „Botanika“, arba jo rankraščio kalba: „Tayslus Augumyynys“. Visi kiti jo veikalai yra likę rankraščiuose: apie 40 įvairaus dydžio knygų iš gamtos ir medicinos srities, apie 35 religinės srities. Atsižvelgiant į tai, suprantama, kad aukščiau paminėtos išleistos jo dvi knygos neduoda aiškaus ir pilno supratimo apie jo darbus. Jis yra rašęs ir eiléraščių, tačiau apie Pabrėžos poetinį talentą netenka kalbėti.

Pabrėžos pamokslų yra užsilikę penkios storos knygos, įrištos į stiprius odinius viršus ir keturiolika atskirų pamokslų po 16–12 psl. in 8°. Keturios stambiosios knygos turi drauge 1600 smulkaus rankraščio puslapių in 4°, kur yra išdėstyti 164 pamokslai, o penktoji knyga yra in 8° 1096 psl. ir joje yra 23 pamokslai apie septynis sakramentus. Taigi viso P. yra parašęs daugiau 200 pamokslų, kuriuos jis sakė po visą Žemaičių kraštą, o kartais net patekdavo į Kuršių Neringą.

Pirmasis įspūdis, kuris krinta į akis skaitant Pabrėžos pamokslus ir apskritai visus jo raštus, tai pavyzdžių gausumas. Ypačiai pamoksluose tas pavyzdžių gausumas parodo ne tik jo psichologinį klausytojų pažinimą, bet puičius oratoriškus gabumus, gerą vaizduotę, gilų gyvenimo pažinimą, kuris kartais pavyzdžiuose išsiveržia net beletristine forma. Štai vienas jo pamokslo vaizdelis:

„Bajoru du susimušė tarp savęs, o trečysis visam tam buva pri-
tomnus. Potam, kad bajoru tuodu susisprovojo, tretiuoju reikėjo
sviečyti, kurs buva iš tų dviejų pradžioj, kurs kuri jų įveikė. —
Pastatits tada į sviedkus, ir užsiklausts apey tun susimušimą tų
dviejų bajorų, pradėjo nuo to: „Teip, sako, buva: Rytą metą atsikėlęs
anksti taisiaus aš į kalvę. Turėjau arkleli nevisai didelei mundrą,
mainais gauts buvo, ale giers arkluks buva; bekinkant jiena mun
dabar išsmuka, aš tun jieną prisirišęs, pakinkęs arkli, įdiejaus į ra-
gieles unglų maišą ir išvažiavau į kalvę. — Yra tyn pakelun mun
kuma poni Jonavičienė, pri anos dabar pro šalį pravažiuodams iššo-
kau. Tiesa, Poni kūma atneši arielkos pamieštос raudonos, išgieriau
aš ten dvi ar tris cerkeles, nutad, potam išvažiavau į kalvę. Sutikau
dar žydą keliu bevažiuojantį, klausęs manęs kelio pri Pona Romera.
Sūdžia priklydamos iš tos historijos nereikalingos ir nenoriedamas
klausytis pradieji sakyti: „ei! kam sakai tas cirkumstancijas“. — O
sveiks kaip įsikūkavo savo giesmę, nieprast nebsupranta kun jam
sūdžia pasakė, taré, kad klausias ar buvai stancijo?, atsaka: ne, ne-
buvau stancijo. Statai į kalvę nuvažiavau. Kalvei atradau daugybę
žmonių susivažiavusių, aš jau neprisiprašyti nebgalejau prie kalvės,
Misliju sau: kun aš čia turiu veltui šalti; gieriaus nueisiu į karčemą

pasišildyti. Tad ir nuėjau. — Karčemoj atradau pona Barevičių ir poną Godlevskį besisukiojančius. Siedaus aš unt suolo. Pradėji anuodu viens į antrą sakyti: — *Ko tu siedi kaip kiepis molevots.* Antras atsakė: *Tu pats esi kiepis molevots* (pabr. rankr. Pabréžos). Pons Barevičius pradėjo sakyti: ar tu mane kiepiu vadinsi... ir susimušė" (333—334 psl.).

Šita išstrauka, kurios kalbą ir sakinių konstrukciją stengiausi palikti kaip yra originale, daugiau panaši į beletristinio dalyko išstrauką, negu pamokslą. Pirmiausia, kiekvienam į akis gali kristi pasakojimo laisvumas, sklandumas ir vaizdingumas, ko dažnai pasigendame ir šių dienų mūsų rašytojų veikalose. Tiesa, čia nėra jokių stiliaus puošmenų, epitetų ir tropų, bet tokiais išsireiskimais, kaip „o sveiks kaip įsikūkavo savo giesmę, kad nieprast nebsupranta..., ko sėdi kaip kiepis molevots...“ ir panašiais, kurių yra pilna jo gausiuose pamokslų pavyzdžiuose, aiškiai matom jo gilų liaudies dvasios pažinimą ir mokėjimą jį panaudoti. O tų gyvenimiškų ir kartu beletristiškų pavyzdžių jis duoda labai gausiai ištisais epizodais ir net ištisomis pasakaitėmis ir joms, matyt, skyrė didelę reikšmę. Tai aiškiai matyti iš laiško (1845 m.) vysk. Valančiui, kada šis rengési išleisti Pabréžos „Parkratima tan saužines“: „Su istorijélémis, kurių yra veikale, taip pasielgti, kaip sveikas protas diktuos. Tačiau be jų veiklas nustotų daug papuošalų (m. pabr.). Juk bet kas žino, quod omnis historia non est articulus fidei, sed tantum pie creditur“. Valančius, matyt, pažiūrėjo į tai kitokiomis akimis ir matome, kad visos istorijélés buvo nubrauktos. Užtat Pabréžos pamokslų rankraščiuose mes matome jo stilių nepaliestą žiaurios cenzoriaus rankos. Iš pavyzdžių aišku, kad jis nesistengė paveikti į žmogaus protą, bet į jausmus ir tik per jausmus jis siekė savo tikslą. Todėl jis stengési, kad jo pasirinktos istorijélés būtų vaizdingos ir stiprios, pagaunančios skaitytojų ir įtikinančios.

Pavyzdžiui dar galime paimti jo vieną istorijélę apie nusidéjusią mergaitę:

„Viena mergaitė jaunystės metais žydėdama per negarbingą perkalbėjimą tévo savo, susimozyjo grieku nečystatos su juomi pačiu. Motina tos mergaitės, žinodama jos nusižengimą, strošnei skaudžiais žodžiais krimto ją, išmétinédama jos grieką ant akių. — Mergaitė girdėdama savo grieką publikavojant ir labai strošnei to nekësdama, nutručijo savo motiną. Tévas, kurs tuo kartu namie nepasitaikė, pargryžęs į namus ir suprasdamas tą negarbingą atsitikimą iš kokios priežasties atsitiko, dukterį kuo smarkiausiai lojojo. Nelaiminga mergaitė, nenorédama to kenteti, įpuolusi į nusiminimą, sugalvojo net ir tévui sprandą atkirsti. Ką pasitaikius progai atstolinus nuo žmonių ir padarė.

Tik tada, tiek griekų padariusi, išbėgo į nežinomą šalį, paémusi iš namų visų geriausius daiktus ir pasidarė velnio kepsniu, griekus prie griekų rinkdama ir ant visokių nečystatų atsiduodama.

Pasitaikė jai vieną kartą įeit į kažkokią bažnyčią tuo laiku, kai pamokslininkas kuo didžiausiai išaukštino Dievo mielaširdystę, sakydamas ir tvirtindamas, jog nėr nė vieno griešninko taip į griekus paskendusio, kurs neegalėtų turėti vilties išganymo.

Pabaigus pamokslininkui gerą pasėjimą Dievo žodžio sėklos, tuoju artinas ana griešinkė prie pamokslininko ir klausias, ar iš tiesų, ką sakė apie mielaširdystę Dievo? Pamokslininkas atsakė, jog tai visų teisingiausias yra daiktas ir tuoju ten pat daugybe įrodymų tą pačią teisybę patvirtino. O ana taip girdėdama pradėje sakyti:

— Susimildamas, Tetušeli, jei taip yra, išklausyk mane spaviednės, kad prie tokios mielaširdystės man būtumei tarpininku.

Kaip aną išklausė, pradėjo ilgokai galvoti, kokią atgailą užduoti. O ana pradėjo sakyti:

— Kas tai, Tetušeli! jau mielaširdystę taip didelei išaukštinais, o, rodos, man dabar, jog apie mano išganymą abejoji?

— Ne taip, — atsakė spaviedninkas, — ne taip, o duktie, kaip mislyji, bet dėl didesnio išganymo dūšios tavo noriu, kad rytą vėl būtumei per pamokslą ir tai tau kaip pakūtą užduodu.

Ana tuo kartu, atmindama visus savo griekus, taip didelio gailėčio, sopulių ir vaitojimų dygliais suremta būdama, iš verksmo nei iš bažnyčios nebgaléjo išeiti ir ten jau pat mielą dūšią Dievui atidavė” (771—773 psl.)².

Be šitų vaizdingumo priemonių, dar Pabréžos pamoksluose rasime visus gero oratoriaus kalbai būtinus privalumus: atitinkamą sakinių konstrukciją, argumentų sugrupavimus ir kalbos priemones įspūdžiui pasiekti. Štai būdingas Pabréžos sakinyis iš pamokslo apie žemaičių vestuves, kurio pirmoje dalyje jis nurodo patį nusikaltimą, sekančiu sakiniu nurodo nusikaltimo priežastį, o trečiu sakiniu padaro stiprią išvadą: „Važiuodami į bažnyčią, vienu šaukimu, vienoms dainoms kelia didžiausią triukšmą, ir tai pamaina vyriškiai su moteriškėmis; o kaip vieni, taip ir antri dėl to šauk, kad vieni kitiems į širdį įsmegty, kad vieni į kitus įsimylėtų; o prakeikta tokia intencija dainavimo jų”³.

Jis vartoja taip pat dažnai kreipimasi į klausytojus, sušukimų: „Pradės šokti ir bėgs užkampin. Ach nelaimingi užkampiai! pekla! pekla! pragars amžins lauk jūsų!”⁴. Be to, labai dažnai jo teigimai yra paremti dvejopu būdu: pavyzdžiu ar trumpu palyginimu ir gausiomis kataliku mokslo autoritetų minčių ištraukomis. Tai parodo jo gerą pasiruošimą ir apsiskaitymą. Citatas Pabréža duoda lotynų kalba, smulkiai nurodydamas jų šaltinius ir čia pat jas išverčia į lietuvių kalbą. Daugelis jo pamokymų ir mūsų laikais dar néra nustoję aktualumo ir, atsimenant jų vaizdingumą, po šimto metų (daug jo pamokslų parašyta prieš 1840 m.), nemažiau dominintų klausytoją.

Kalbant apie K. Ambrozijaus Pabréžos pamokslų stilių, negalima nepaminėti ir kalbos klausimo. Iš aukščiau paduotų ištraukų jau galėjome pastebėti, kad jo pamokslų kalba, palyginti, yra žodinga, taisyklinga ir gryna. Jis pats kilimo yra žemaitis kaimietis ir vėliau, ypačiai botanikos darbams, žemaitiškų terminų ieškojo kaimo pastogėje. Jis visokiai būdais stengési kalbą gryninti ir tai darė ne tik dėl savęs, bet galvodamas apie lietuviškosios kalbos ir rašybos

² „Pamokslai apey septynis Sakramentus“ par kuniga Jurgi Pabréžą parašyti.

³ „Apraszims Pariedkas yr weselys Žemaycziu“ 1046 ps.

⁴ Id. 1077 psl.

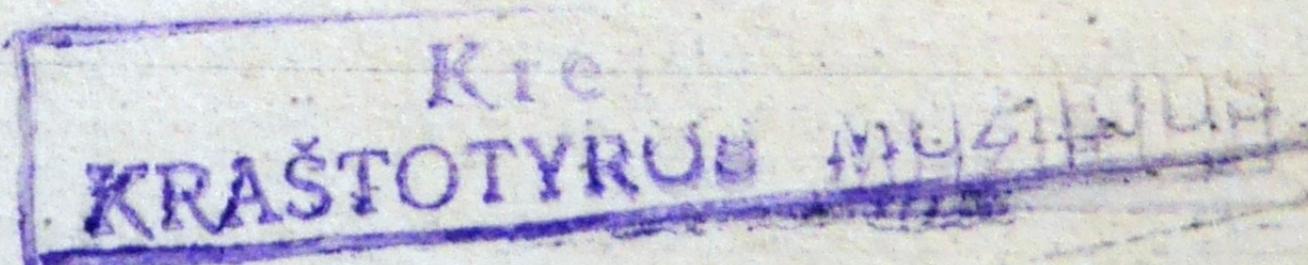
ateitj. Jis vysk. Valančiui viename laiške išsitaria, rašydamas dėl savo knygutės terminų netikslumo: „Kadangi iki šiol žemaitiškų sąvokų tam dalykui neturime, tai būtinai turi kas išdrįsti ir naujus vardus minimoms lotyniškoms sąvokoms duoti, o tie pavadinimai ir paskesniems žemaičių rašytojams bus didelis patogumas”.

„Aš tai sakau ne būtinai užsispyrės savaip padaryti, bet kad būtų patogiau paskesniems žemaičių dielekto autoriams. Kitaip šitas dielektas niekados pride-
ramai nepatobulės, ko jau senai visi norime“ (m. pabr.). Kai kurių savo bota-
nikos veikalų įžangoje Pabréža davė jo paties paruoštas žemaitiškų žodžių ra-
šybos taisykles, kad kuo tiksliau būtų ištariami žemaitiški žodžiai. Pabréžos
kalbinę užsidegimą puikiai pavaizduoja jo pasisakymas dėl „Punktai Sakymu“:
„mintis rinktinė, — rašo jis viename laiške, — bet lietuviška rašyba tai dar seno-
vinė, vietomis sunku suprasti. Tai daro žymaus keblumo skaitytojui. Vis dėlto,
labai apsidžiaugiau radęs tame veikale kai kuriuos terminus tuos pačius, ku-
riuos aš vartoju savo raštuose, kaip štai: dėstys, priežastys ir t.t.“⁵.

Kun. Ambrozijaus Pabréžos žemaitiškosios kalbos meilė aiškiai atsispindi
jo veikaluose ir, sakysim, pamoksluose jis vartoja tik plačiausiai tų laikų kal-
boje vartojamus barbarizmus, kurių daug išliko liaudyje iki šių dienų. Jei jau
trūkdavo kokių žodžių sąvokai išreikšti, jis stengdavosi surasti ar padaryti lie-
tuviškus žodžius ir tik jau didžiausios bėdos verčiamas griebdavosi lenkų ar
lotynų kalbų, kurias jis puikiai mokėjo ir yra parašęs jomis po keletą knygų.
Tų pastangų dėka ir jo pamoksluose randame ištisus puslapius parašytus gryna
žemaičių kalba.

Jau devynios dešimtys metų, kaip kun. Ambrozijus Pabréža po ilgo ir vai-
singos darbo atsigulė į Kretingos kapines, bet Žemaičių krašto liaudyje jo atmi-
nimas dar nemirė, dar ir šiandien žemaičiai lanko jo kapą. Jo veikla, jo atlirkieji
darbai turėtų susilaukti platesnio atgarsio visoje Lietuvoje, nes jo pastangos
kurti savą — žemaitišką — raštiją, kultūrinti liaudį, paruošiant jai pakankamai
lietuvių kalba knygų iš įvairių sričių, neliko be pasekmių. Jeigu daug jo raštų
siandien tebeguli rankraščiuose, tai dabar jie mums yra naudingi, kaip tų laikų
literatūros ir kalbos paminklai, o ten atvaizduotasis gyvenimas mūsų kultūros
tyrinėtojams padės aiškiau nušvesti tų laikų aspiracijas ir troškimus, kurie
pasireiškė tiek kančių ir priespaudos kentėjusioj tautoj. Reikia tikėtis, kad
šios mirties sukakties proga, Pabréžos vardas bus plačiau prisimintas.

IM. N. 3174 3784

⁵ Laiškas M. Valančiui iš 1846 m. gegužės 3 d.